

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КАЛИТЮК ЛІЛІЯ ПЕТРІВНА

УДК 811.111'367.322 "11/16"

**ПИТАЛЬНЕ РЕЧЕННЯ В ІСТОРІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ:
СТРУКТУРНИЙ ТА ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі граматики та історії англійської мови Київського національного лінгвістичного університету, Міністерство освіти і науки України.

- Науковий керівник** доктор філологічних наук, професор
Буніятова Ізабелла Рафаїлівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
кафедра граматики та історії англійської мови,
завідувач кафедри
- Офіційні опоненти:** доктор філологічних наук, професор
Гамзюк Микола Васильович,
Київський національний лінгвістичний університет,
декан факультету німецької мови, завідувач кафедри
німецької мови
- кандидат філологічних наук, доцент
Гніздечко Оксана Миколаївна,
Чернігівський державний педагогічний університет
імені Т. Г. Шевченка, доцент, завідувач кафедри
загального та германського мовознавства

Захист відбудеться "19" грудня 2008 року о "_____" годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.054.02 Київського національного лінгвістичного університету (03680, МСП, Київ-150, вул. Велика Васильківська, 73).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського національного лінгвістичного університету (вул. Велика Васильківська, 73).

Автореферат розіслано "15" листопада 2008 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
професор

О. М. Кагановська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферована дисертація присвячена дослідженню структури й прагматики питального речення (далі ПР) в англійській мові XII–XVII ст. Праця виконана в руслі генеративної граматики і лінгвопрагматики. Залучення формалізованих процедур аналізу в діахронне дослідження уможливило пояснення шляхів становлення та розвитку питального речення в розглянутий період.

Вивчення ПР належить до актуальних проблем мовознавчої науки, що підтверджується наявністю численних розвідок, які розкривають структурні (Д. М. Ахундов, Л. Г. Бабкіна, Л. П. Бердникова, І. Р. Буніятова, R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik, Z. Harris), семантичні (С. Ф. Гедз, Г. Пауль, Р. Л. Рейнганд, Я. Фірбас) та прагматичні (Г. Г. Почепцов, О. Г. Почепцов, Т. Д. Чхетіані, І. С. Шевченко, Н. Gruber, F. Kiefer) аспекти цього типу речень.

Окремі дослідження ПР у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві, що виконувалися в діахронній площині, здебільшого присвячені формальним ознакам питальності (Р. Л. Рейнганд) та прагматичним особливостям таких речень в англійській мові XVI–XX ст. (Л. Р. Безугла, І. С. Шевченко). Аналіз специфіки виникнення і подальшого розвитку ПР, висвітлення їхніх структурних та прагматичних властивостей необхідні для розуміння еволюційних процесів, які відбувалися у граматичній підсистемі англійської мови XII–XVII ст., а також поступу формування англійської національної літературної мови загалом.

Актуальність цієї дисертаційної праці визначається спрямуванням сучасних лінгвістичних студій до вирішення проблем функціонування та розвитку мовних систем. Невизначеність питань, пов'язаних із відсутністю комплексного підходу до вивчення питальних речень в аспекті історичного розвитку англійської мови, зумовлює потребу дослідження їхніх структурних та прагматичних характеристик в англійській мові XII–XVII ст.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертацію виконано в межах комплексної теми "Мова, текст, дискурс у синхронії та діахронії" кафедри граматики та історії англійської мови Київського національного лінгвістичного університету, затвердженої вченою радою Київського національного лінгвістичного університету (протокол № 2 від 27 вересня 2004 року). Проблематика дисертації вписується в коло питань, досліджуваних згідно з держбюджетною науковою темою Міністерства освіти і науки України "Функціональні моделі тексту та дискурсу в синхронії та діахронії: когнітивний, комунікативний та емотивний аспекти" № 0106U002115, затвердженою вченою радою Київського національного лінгвістичного університету (протокол № 6 від 30 січня 2005 р.).

Мета дослідження полягає у виявленні основних тенденцій і шляхів розвитку ПР у англійській мові XII–XVII ст. з погляду їхніх структурних та прагматичних властивостей.

Мета цієї праці передбачає вирішення таких **завдань**:

- виявити історичні умови формування структури ПР у середньо- та ранньоновоанглійській періоди;
- доповнити існуюче уявлення про діахронні змінні й діахронні константи ПР, виходячи з того, що змінні ознаки формують лексичне наповнення таких речень, а константи пов'язані з наявністю інформаційної прогалини та потребою спонукання адресата до відповіді;
- виділити структурні моделі ПР в англійській мові XII–XVII ст.;
- окреслити особливості розвитку структури ПР в англійській мові XII–XVII ст. та проаналізувати історичні зміни в структурі таких речень;
- дослідити внутрішньомовні чинники розвитку ПР в англійській мові XII–XVII ст. і з'ясувати причини процесу витіснення структурної моделі з повною інверсією [VP] [NP] структурною моделлю з неповною інверсією головних членів [AUX] [NP] [VP];
- визначити особливості вживання простих, складних та еліптичних ПР в англійській мові XII–XVII ст.;
- встановити прагматичні властивості ПР в англійській мові XII–XVII ст. та схарактеризувати особливості вживання прямих і непрямих мовленнєвих актів (МА), реалізованих цими реченнями.

Об'єктом дослідження є питальне речення (просте, складне, еліптичне) в англійській мові XII–XVII ст.

Предметом дослідження є структура ПР та його прагматичні властивості у писемних пам'ятках і текстах англійської мови XII–XVII ст. із погляду взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників мовного розвитку.

Методи дослідження зумовлені метою і поставленими завданнями. Матеріал проаналізовано із залученням *індуктивного* та *дедуктивного* методів. Визначення структури ПР здійснено шляхом застосування основних положень та правил *генеративної* граматики Н. Хомського (за версією розширеної стандартної теорії). *Кількісний* аналіз мовних фактів дозволив виявити тенденції розвитку досліджуваного явища в діахронії та встановити певну залежність структурного, прагматичного типу ПР від жанру твору. Використано метод *лінгвістичного опису*, який передбачає безпосереднє дослідження явища у тексті, систематизацію та узагальнення структурних і прагматичних особливостей ПР.

В основу нашої **гіпотези** про причини витіснення структурної моделі ПР з повною інверсією ядерних конститuentів [VP] [NP] моделлю з неповною інверсією [AUX] [NP] [VP] покладено концепцію радикальної реінтерпретації, запропоновану Д. Лайтфутом. Ця концепція передбачає наявність тривалого періоду накопичення кількісних ознак, який завершується появою якісно нового мовного об'єкта. У дослідженні прагматичних властивостей ми керувалися припущенням про те, що прагматична транспозиція ПР є діахронною константою.

Матеріал дослідження було дібрано методом суцільної вибірки з текстів середньо- та ранньоновоанглійського періодів. Для відстеження витоків і подальшого розвитку явища ми спорадично зверталися до матеріалу давньоанглійського періоду (OE), не вдаючись до суцільної вибірки. Загальна кількість проаналізованих пам'яток та текстів, які належать до різних діалектів та жанрів англійської літератури, складає 108 назв і становить 15000 сторінок, з яких було виокремлено 4000 речень.

У дослідженні використано періодизацію англійської мови М. Кито й М. Ріссанена (M. Kytö, M. Rissanen), відповідно до якої середньоанглійський період (ME) поділено на чотири підперіоди, які відповідають рокам: *ME1*: 1150 – 1250, *ME2*: 1250 – 1350, *ME3*: 1350 – 1420, *ME4*: 1420 – 1500, а ранньоновоанглійський період (ENE) – на *ENE1*: 1500 – 1570, *ENE2*: 1570 – 1640, *ENE3*: 1640 – 1710. У дисертації остання цифра початку періоду в цій класифікації була змінена з 0 на 1, і періодизація охопила такі часові межі: *ME1*: 1151 – 1250, *ME2*: 1251 – 1350, *ME3*: 1351 – 1420, *ME4*: 1421 – 1500; *ENE1*: 1501 – 1570, *ENE2*: 1571 – 1640, *ENE3*: 1641 – 1710, що дозволило уникнути попадання одного й того самого року до двох сусідніх періодів.

Наукова новизна праці полягає у тому, що це перше комплексне діахронне дослідження ПР у вітчизняній історичній англістиці, в якому встановлено структурні моделі ПР в англійській мові XII–XVII ст., розкрито умови зміни й втрати конотативних значень окремих структур, що входять до складу таких речень. Доповнено існуюче уявлення про причини залучення дієслова *do*, яке первісно вживалося як емпатичне, у позицію допоміжного дієслова [AUX]. Новим є також використання правил генеративної граматики й лінгвопрагматики для дослідження ПР у діахронному аспекті. Вперше проаналізовано особливості вживання простих, складних, еліптичних та односкладних ПР в англійській мові XII–XVII ст. Новим є залучення до аналізу низки досі не висвітлюваних англійських пам'яток писемності; дослідження прагматики ПР та опис типів мовленнєвих актів, реалізованих ПР в англійській мові XII–XVII ст.; аналіз квеситива як засобу ідентифікації особистості носіїв англійської мови XII–XVII ст. на основі комплексу "питання-відповідь".

Теоретична значущість праці полягає в тому, що дисертація є внеском у загальну теорію еволюції синтаксичних утворень в германських мовах. Результати дослідження розширюють уявлення про структуру й прагматичні властивості ПР на ранніх етапах розвитку англійської мови й сприятимуть глибшому розумінню історичних процесів, які зумовили сучасну будову англійського ПР. Внесені уточнення до розробленої Гельсінським корпусом періодизації історії англійської мови надають змогу подолати певну необ'єктивність при віднесенні твору до окремо взятого періоду. Зроблені висновки поглиблюють структурну

класифікацію ПР, зокрема спростовано уявлення про те, що прямий порядок слідування ядерних конститuentів ПР є новітньою тенденцією в англійській мові.

Практична цінність дослідження полягає в можливості використання його результатів, основних положень, висновків, додатків та ілюстративного матеріалу у вищих навчальних закладах при написанні курсових, дипломних, магістерських робіт, читанні курсів з історії (розділ "Синтаксис") і теоретичної граматики (розділ "Прагматика речення") англійської мови. Окремі частини дослідження можна вжити для висвітлення культурологічних і лексикологічних аспектів англійської мови. Аналіз пам'яток писемності може бути використаний магістрами й аспірантами, що здійснюють діахронні розвідки.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації були апробовані на *міжнародній* науковій конференції "Номинация и дискурс" у Білорусі (м. Мінськ, 2006 р.), на 4-му *міжнародному* симпозиумі українського міжнародного товариства дослідження англійської мови (м. Київ, 2007 р.), на *всеукраїнській* науковій конференції пам'яті доктора філологічних наук, професора Д. І. Квеселевича (м. Житомир, 2008 р.), на трьох *науково-практичних* конференціях: "Актуальні проблеми лінгвістики і лінгводидактики у контексті євроінтеграції" (м. Київ, 2006 р.), "Лінгвістика і лінгводидактика у сучасному інформаційному суспільстві" (м. Київ, 2007 р.), "Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій" (м. Київ, 2008 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображено у трьох статтях, опублікованих у фахових виданнях ВАК України (1,84 друк. арк.), та в трьох тезах наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій – 2,44 друк. арк.

Загальний обсяг тексту дисертації складає 185 сторінок. Загальний обсяг праці разом із бібліографією становить 233 сторінки. У додатках А, Б, В подано 11 таблиць. Список використаної літератури включає 196 позицій, з них 31 – іноземними мовами, список лексикографічних джерел нараховує 9 позицій.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, додатків А, Б, В, списків використаної наукової літератури, довідкової літератури, джерел ілюстративного матеріалу.

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної проблеми, окреслено мету й завдання дослідження, визначено її об'єкт та предмет, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, визначено доцільність використаних методик дослідження, охарактеризований матеріал дослідження, сформульовано основні положення, що виносяться на захист, подано інформацію про апробацію результатів.

Перший розділ присвячено огляду літератури з аналізованої проблеми, викладу теоретичних засад вивчення ПР у синхронному й діахронному аспектах.

Окремо описано матеріал дослідження, розглянуто структурні одиниці ПР, висвітлено проблеми прагматичної транспозиції ПР, окреслено поняттєво-термінологічний апарат дослідження. Детально розглянуті маркери питальності й зазначено, що їхній перелік і сутність дозволяють кваліфікувати їх як діахронні змінні. Окремий параграф присвячено методиці аналізу представленого в роботі мовного матеріалу.

У **другому** розділі висвітлено типологію ПР, структура якого детермінована жанром твору. ПР може бути простим, складним (складносурядним, складнопірядним), еліптичним. Проаналізовано односкладне ПР, детально описано структурні моделі ПР з повною інверсією ядерних конститuentів [VP] [NP], з неповною інверсією [AUX] [NP] [VP], з прямим порядком слів [NP] [VP], відстежено процес вирівнювання структурної організації ПР за моделлю [AUX] [NP] [VP], встановлено причини вживання перифрастичного *do* в позиції [AUX]. У розділі доведено залежність структурної організації ПР (просте, складне, еліптичне) від жанру твору (агіографія, дебат, лицарський роман, фаблію, байка та ін.).

У **третьому** розділі проаналізовано прагматику ПР, визначено їх частотні характеристики, показано співвіднесеність прагматичного типу ПР і жанру твору. Досліджено особливості вживання в англійській мові XII–XVII ст. квеситивів та емоційно маркованих квеситивних комплексів. Окремо розглянуто особливості квеситива як засобу ідентифікації особистості, відстежено історію розвитку вітальної фрази *How are you?*, розглянуто гіпотезу про її генетичну спорідненість із прощальною фразою *Farewell*. У розділі детально висвітлено особливості вживання непрямих МА, реалізованих ПР.

У **загальних висновках** відображено підсумки проведеного дослідження і окреслено перспективи подальших наукових розробок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Розділ 1. "Теоретичні засади вивчення питальних речень у пам'ятках писемності в англійській мові XII–XVII ст." Особливістю давніх творів (пам'яток писемності середньоанглійського періоду) є певна невизначеність їх авторства, часу створення, діалектної та жанрової належності. Пам'ятки писемності середньоанглійського періоду побутували в усному обігу задовго до їх писемної фіксації у рукописах, до яких часто вносили зміни скриби – носії відповідних діалектів. Кількість та обсяг окремих творів різняться, так само як і питома вага в них ПР. Визначати час створення деяких текстів допомагають їх жанрові ознаки, адже літературні жанри виникали в різний час (містерія – у середині XII ст., міський роман і перекладні твори-міраклі – не раніше XIII ст., мораліте – не раніше XIV ст., епістолярний жанр і драма – XV ст.) (М. П. Алексєєв, Г. А. Рубанова). Ідентифікація змісту ПР на ранніх етапах історії

англійської мови у межах творів одного літературного жанру виявляється можливою лише за умови врахування широкого історико-культурного контексту. Наприклад, у XIII–XIV ст. ПР *What ys thy thought?* і *What sey you?* виражали не запит інформації, навпаки перше з них сприймалося учасниками комунікації як директив-заборона ("Що ти замислив?" = "Припини!"), а друге – як метакомунікатив на встановлення чи підтримання контакту або як директив-реквестив.

Базовою формулою поверхневої *структури* речення є $S \Rightarrow NP + VP$. У сучасній англійській мові ПР здебільшого утворюється шляхом пересуву конститuentів, унаслідок чого утворюється незаповнена категорія *es* _____: [AUX+INFL] [NP] *es* _____ [VP]. Структурна модель ПР з прямим порядком слідування ядерних конститuentів [NP] [VP] є найдавнішою в англійській мові.

У дисертації *прагматична* транспозиція ПР розглядається як виконання питальним реченням невластивих йому прагматичних комунікативних функцій (за С. С. Мирсеїтовою). Як показує матеріал пам'яток писемності, окрім прямого запитування, здійснюваного за допомогою ПР (МА квеситиви), досліджуваний тип речення також реалізує МА експресиви, констативи, метакомунікативи, директиви, менасиви. Функціонування квеситивів у давніх текстах передусе утворенню транспонованих МА.

Існуючі розбіжності в підходах до виокремлення прагматичних типів ПР спричиняють труднощі в інтерпретації прагматичного статусу висловлень, які виражають перепитування, докір, перевірку точності інформації. Це зумовлено браком консенсусу щодо провідних і супутніх іллокутивних сил окремих МА. Так, наприклад, риторичне питання як таке, що має подвійні характеристики, може бути зараховане як до експресивів (І. С. Шевченко), так і до метакомунікативів (Т. Д. Чхетіані). Так само ПР на позначення докору трактують як констатив або квеситив (Л. В. Чайка) чи експресив (І. С. Шевченко). У дисертації за основу прийнята класифікація МА, розроблена Г. Г. Почепцовим і доповнена І. С. Шевченко.

Англійській мові XII–XVII ст. властива варіативність маркерів питальності, а їх наявність / відсутність не є вирішальними у виокремленні ПР, особливо на ранньому зрізі середньоанглійського періоду. Через відносно пізню кодифікацію пунктуаційної системи графічний маркер питальності не може вважатися вивіреним способом ідентифікації ПР в англійській мові XII–XVII ст. Пошук ПР за синтаксичним (інверсія) та лексичним (питальні частки) маркерами так само не видається надійним, оскільки, по-перше, існують ПР з прямим порядком ядерних конститuentів, по-друге, питальні частки не завжди експліковані у поверхневій структурі ПР. Маркери питальності розглядаються як діахронні змінні. У досліджуваний період з-поміж лексичних ознак питальності виокремлюються

скорочення синонімічних рядів та нівелювання багатозначності, що пояснюється намаганням авторів досліджуваних текстів досягти більшої прозорості.

Під час середньо- та ранньоновоанглійського періодів відбувається переміщення й закріплення порядку слідування конститuentів речення, у тому числі й питального його різновиду. Це відбилося у пересуві дієслова з другої (V2) у третю позицію речення (V3), що засвідчило поетапний перехід англійської мови від SOV- до SVO-типу (з північних територій до південних).

Розділ 2. "Структура питальних речень в англійській мові XII–XVII ст."

В англійській мові XII–XVII ст. досліджувані речення можуть мати *просту* (55,56%), *складну* (складнопідрядні речення – 26,68%, складносурядні – 1,73%), еліптичну (10,27%) або будову *змішаного* типу (4,84%). У разі складного поліпредикативного цілого ознаки питальності експліковані в головному реченні. Підставою для класифікації структурних моделей ПР є розміщення ядерних конститuentів ([AUX]), [NP], [VP] у межах речення. В англійській мові XII–XVII ст. існувало три основні моделі, питома вага яких змінювалась упродовж досліджуваного періоду:

- 1) з повною інверсією ядерних конститuentів [VP] [NP] (45,52%),
- 2) з неповною інверсією головних членів [AUX] [NP] [VP] (36,48%),
- 3) з прямим порядком ядерних конститuentів [NP] [VP] (14,03%).

Найпоширенішою серед них є модель з *інверсованим* порядком слідування ядерних конститuentів (повна інверсія), яка, на відміну від сучасної англійської мови, допускає повнозначне дієслово в позицію зліва від [NP]. Дієслово здатне переміщуватися в позицію [INFL], що є єдино можливим варіантом, якщо дієслівна фраза [VP] актуалізована фінітним дієсловом. У сучасній англійській мові ПР з таким предикатом мають три структурні гілки [AUX], [NP] і [VP], у той час як у ME1 – ME4 – дві структурні гілки [VP] і [NP]. Фінітне дієслово досліджуваного періоду, маючи правосторонні маркери особи й часу, не могло відокремлюватися від них і, таким чином, дієслівна група [VP] просувалася у препозицію до [NP]. Пор.: ME1 [S [VP [V + INFL *suleth*] [NP1 *Godd*] [NP2 *his grace?*]]] (AW, VI.252-53) – "Чи Бог продає своє прощення?".

ModE [S [AUX + INFL *Do+es*] [NP1 *God*] [VP [V *sell*] [NP2 *his grace?*]]] (див. рис. 1).

Перші випадки залучення *do-support* зафіксовані в творах Дж. Чосера у період ME3, проте становлення аналітичної конструкції з цим дієсловом відбувається протягом тривалого часу і не завершується в ENE1 – ENE2, що підтверджується паралельним використанням повної і неповної інверсії ядерних конститuentів у ПР з неаналітичним предикатом. Вивчення прагматики ПР з такою структурою свідчить на користь наявності емпатичної складової у дієслова *do* у ME3 – ME4, оскільки це дієслово вперше трапляється у тих ПР, які реалізують МА експресиви (риторичні ПР, нарікання) та емоційно марковані квеситиви.

У ранньоновоанглійський період емпатичний компонент усувається внаслідок граматикалізації *do*.

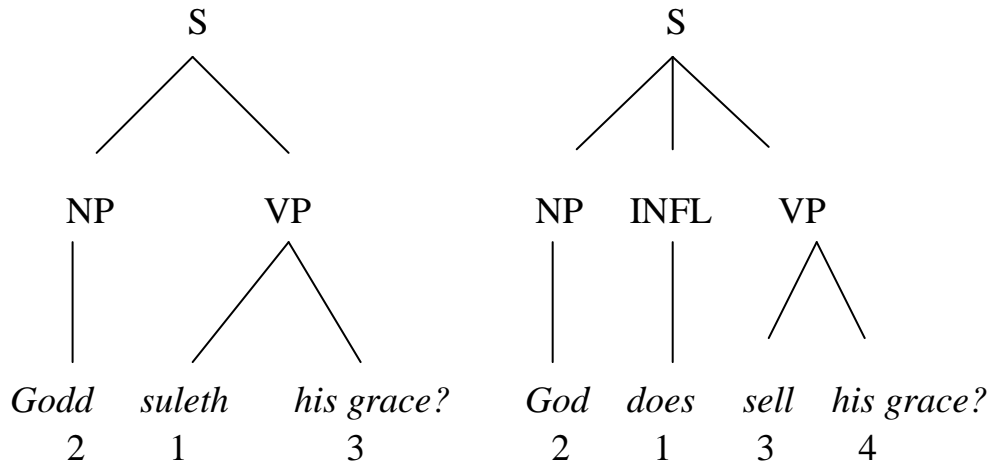

Рис. 1. Діаграма-дерево: середньоанглійське ПР без *do-support* (зліва) і ПР з роз'єднанням на *do-support* (справа)

Неповна інверсія ядерних конститuentів можлива у ПР з аналітичним предикатом. Така структурна модель була малопоширеною у ранньосередньоанглійський період *ME1* (19,48%), кількісно вона значно поступається моделі [VP] [NP] (55,84%). Повнозначне дієслово у складі ПР здебільшого залишається у постпозиції до суб'єкта, а безпосередній складник [AUX] знає пересуву вліво від [NP]: [AUX *Wile*] [NP *we*] [VP *tornaie for that levedy?*] (Bevis, 3774) – "Позмагаємось за цю пані?". У препозицію до суб'єкта просуваються модальні та допоміжні дієслова на зразок: *ME1*: *wule* (AW, V.280); *nichte* (Owl, 1749); *mei* (AW, V.84); *ME2*: *can* (Amis, 1984); *darst* (Bevis, 2359); *ME3*: *myght* (Erle, 512); *sall* (Minot, VI.29); *hath* (Tryamour, 201); *art* (CA, III.864); *do* (Merchant, 2458); *doest* (там само, 2150); *doith* (FDR, 404); *dyd* (Tryamour, 373); *ME4*: *do* (AsG, 32); *did* (Palis, I.408); *hast* (SK, IV.19.1290); *ENE:1 is* (Leviathan, 61); *do* (там само, 62); *nedis* (Gologras, 507); *shalt* (Gest Rob, 1098); *wilt* (Pinder, 41); *ENE2: is* (Dekker, III.IV.25); *do* (Errors. IV.II.51); *shall* (New Way, II.III.120).

Повнозначне дієслово в *ME2–ME3* може також зазнавати екстрапозиції, утворюючи рамкову конструкцію: *Am I not thy mother called?* (Chansons, §79.61).

На ранніх етапах розвитку мови ПР мало синтаксично немарковану структуру, а лише просодичні характеристики (Г. Пауль), виходячи з цього, ПР з **прямим порядком** слів є найдавнішою структурною моделлю. Неінверсований порядок ядерних конститuentів спостерігається у таких реченневих середовищах:

- 1) у спеціальних ПР з питанням до суб'єкта (діахронна константа);
- 2) спорадично в загальних ПР: *Asneth, al this thu seest?* (=do you see all this?) (Asneth, 572);

- 3) якщо ПР уводиться сполучником *whether* (Havelok, 291-293);
 4) коли ПР передує спонування: *seie* (КН, 1321), *tel me* (Warwick, 3260).

Прямий порядок ядерних конститuentів у ПР характерний не лише для усного мовлення, зафіксованого у поезії Дж. Чосера й драматичних творах, він трапляється у теологічних текстах, відомих своїм тяжінням до громіздких структур і формального стилю.

Англійській мові періодів *ME1* – *ME2* притаманне **односкладне** речення без суб'єкта, експлікованого у поверхневій структурі речення. Це односкладні ПР (*ME1* – 10,38%, *ME2* – 26,89%), де суб'єкт аглютинативно приєднується до предиката. Традиційна модель інверсованого речення [VP] [NP] порушується, з'являється незаповнена категорія *es*___ (*empty category*), тому ПР можна представити у вигляді такого дужкового запису: [S [VP] [*es*___]]? В односкладних ПР предикат актуалізований дієсловом переважно у другій особі однини з особовим суфіксом *-tow*, *-tu*, *-te*: *hastow me treyd?* (Warwick, 2543) – "Ти мене зрадив?". Такі ПР спорадично вживаються аж до початку *ENE2*, проте сфера їх уживання обмежується розмовним стилем.

Основні зміни в структурі простого ПР пов'язані з низкою чинників, найважливішими з яких є перебудова давньоанглійського речення з OV- у VO-тип, граматикування дієслова *do*, набуття претерито-презентними дієсловами граматичного статусу модальних операторів, що сприяло подальшій аналітизації англійської мови. Відбулося вирівнювання структури ПР за аналітичним типом, із суттєвою редукцією питомої ваги односкладних ПР (*ENE2* – 1,02%).

В англійській мові досліджуваного періоду **складне** ПР представлене **складнопідрядним** (26,68%), **складносурядним** (2,3%) і складним реченням із **комбінованим** зв'язком (підрядний + сурядний) (4,84%). Жанр твору є основним чинником, що зумовлює появу складних ПР. Так, теологічні тексти демонструють високу питому вагу складнопідрядних та складних ПР із комбінованим зв'язком. Для таких творів (особливо тих, що належать до "важкої прози" періоду *ENE1*) характерне нанизування одно- та різнотипних підрядних речень. Складні поліпредикативні цілі з кластерами підрядних відносних є характерною ознакою усього досліджуваного періоду. Підрядні відносні можуть приєднуватися до головного речення асиндетично (способом апокойну), що особливо характерне для ранньоновоанглійського періоду *ENE2*, напр.: *Now, Master Marall, what's the weighty secret / ___ You'd promis'd to impact?* (New Way, IV.II.140-141), або синдетично за допомогою лексичних одиниць, арсенал яких зазнає змін у бік зменшення кількості. Відносно підрядне може уточнювати адресата за схемою [PRON, THAT + [VP]]: *ME3 Fro whethen come [S [NP [PRON thou], keen man]], <...> that [VP knows king Arthur and his knightes also]]?* (AMA, 3503-3504). Контекстне оточення свідчить на користь широкого конотативного діапазону (від нейтрального до емпатії, симпатії, погрозової ворожості, демонстрації сили),

що відтворено у такому відносному. Сфера вживання цієї структури в *ENE1 – ENE2*, як правило, обмежена негативним контекстом, напр.: *ENE2: What art thou that keep'st me out / from the house I owe?* (Errors, III.I.41-42).

Значно нижчою є частотність уживання підрядних умовних, темпоральних, комплементарних, порівняльних, причинових (класифікація за І. Р. Буніятовою), спосіб приєднання яких до головного речення – (а)синдетично, пре- / постпозитивно – визначається семантикою підрядного. Наприклад, умовні речення можуть приєднуватися до головного за допомогою сполучників чи без них з довільним порядком слідування головної і підрядної частин, тоді як підрядні порівняльні завжди вводяться синдетично й не допускають позиційного варіювання складників поліпредикативного цілого, тобто узואльною є постпозиція підрядного.

Складносурядні ПР – це два або декілька відносно рівноправних речень, з'єднаних переважно сполучником єднального зв'язку. Такий тип ПР має в порівнянні з простим ПР схожі й відмінні риси. Спільним для них є одні й ті самі структурні моделі. На відміну від простого ПР складносурядне може випускати ядерні конституенти (один або два) у другому реченні за умови збереження прозорості його змісту. Теологічні тексти демонструють тенденцію до використання складносурядних ПР, межі яких зазнають розширення за рахунок підрядних конструкцій, які пояснюють один з головних чи другорядних членів сурядної ланки.

Конституенти **еліптичного** ПР визначаються періодом написання твору. У той час як *ME1 – ME2* притаманні короткі одно-двослівні ПР, у *ME3* помітна тенденція до подовження таких ПР із залученням біноміналів, поєднаних координативним зв'язком. У *ME4* кількість довгих еліптичних речень зростає. Їхнє подовження відбувається за рахунок:

- 1) вживання звертань,
- 2) використання підрядних (здебільшого відносних), що уточнюють один із членів еліптичного ПР,
- 3) включення одиниць другорядного плану типу NP2, на відміну від *ME1, ME2*, коли залучалися одиниці, що належать до групи [VP] або [NP1].

У *ENE1 – ENE2* тенденція до вживання довгих еліптичних ПР послаблюється, натомість продуктивними є короткі одно-двослівні речення; засвідчені також клішовані одиниці метакомунікативного призначення.

Розділ 3. "Прагматика питального речення в англійській мові XII–XVII ст." Важливим для поставлених у нашому дослідженні завдань є розуміння співвідношення "речення – висловлення – мовленнєвий акт" за Г. Г. Почепцовим та І. С. Шевченко. У світлі їхнього вчення питальне за формою речення може виражати дію-акт, який, у свою чергу, може бути реалізований (не)прямо: МА квеситив = ПР або МА квеситив ≠ ПР. Отже, ПР, що реалізують

акт запитування, є прямими МА квеситивами, непряма реалізація МА відбувається шляхом залучення ПР не для запитування, а для відтворення експресивів, констативів, метакомунікативів, директивів. Згідно з І. С. Шевченко, риторичне питання та ПР на означення докору належать до експресивів, попри неоднозначність їх прагматичного статусу. Риторичні питання також зараховують до метакомунікативних МА (Т. Д. Чхетіані).

ПР на означення докору має багатоплановий характер, оскільки в ньому присутня ретроспективна / конкурентна імперативність, експресивність і запитування, окрім того деякі вчені в ньому вбачають домінуючу іллокутивну силу констативності (Л. В. Чайка).

ПР належить до синтаксичних одиниць, наявність яких у тексті детермінується його типом. Частотність їхнього вживання в різних за жанром творах коливається від 0% (законодавчі документи, кухарські книги) до майже 48% (релігійний дебат періоду *ME3* "*Jack Upland*"). У середньому рясність вживання ПР у текстах становить 2 – 5%. Небажана наявність або відсутність таких речень у творі може спричинити жанрову неуспішність тексту. Наприклад, висока питома вага ПР у дебатах ("*The Owl and the Nightingale*" – 12,7%, "*Friar Daw's Reply*" – 14,24%, "*Jack Upland*" – 47,94%) зумовлена високою залежністю цих творів від комплексу "питання – відповідь".

Прагматичний потенціал ПР досліджуваного періоду не обмежується власне запитуванням та спонуканням адресата до відповіді. Лише третина нашої вибірки засвідчує квеситиви без супутньої іллокутивної сили експресивності. Решта ПР уживаються як непрямі МА експресиви, констативи, метакомунікативи, директиви або менасиви.

Квеситив є частотним типом МА, у межах якого ми розрізняємо: запит інформації, перевірку точності інформації. У випадку запиту поради, з'ясування точки зору, встановлення значення чи смислу вчинків, поведінки пряме запитування може також мати супутню іллокутивну силу експресивності. У розглянутий період квеситиви можуть супроводжуватися спонуканням до відповіді, вираженим дієсловом на означення прохання: *ME2: I thee pray* (Erle, 263), *ME3: I yow prey* (Merchant, 63), *ME4: I pray yow hertily* (AsL, 316); мовлення: *ME1: meneath ower neode (= cry out your need)* (AW, 4.1041), *ME2: telle me withouten lesing (= lying)* (Warwick, 941), *ME3: discovere thi confessioun* (CA, 2.2384). Окрім того, широко залучаються посилання на вищі сили чи інші цінності, напр.: *ME2: for Goddes pytè* (Eglamour, 113); *for love myn* (Bevis, 187), *for thi fader soule* (Warwick, 2046); *ME3: for Him thee boghte* (Regiment, 1446), *for Goddes myght* (Chaste Wife, 326).

Характерною особливістю квеситивів у теологічних текстах є їхня подвійна природа: як пряме запитування вони виступають лише експліцитно, а завуальовано вони реалізують непрямі МА (директиви, метакомунікативи або

експресиви). ПР у таких текстах підпорядковані загальному задуму твору, прагматична мета якого здебільшого полягає у забезпеченні належного виховання адресата та пропаганді певної суспільної поведінки. Особливий інтерес викликають пов'язані між собою три релігійні дебати "*Jack Upland*", "*Friar Daw's Reply*" (ME3) та "*Upland's Rejoinder*" (ME4). У першому з них поставлені питання до монаха на ім'я До, відповіді на питання знаходимо у другому творі, третій твір знову апелює до цього ж монаха. Специфіка реалізації МА в цих текстах полягає в тому, що ПР, ідентифіковані нами у тексті "*Jack Upland*" як квеситиви, стають метакомунікативами при цитуванні монахом у тексті "*Friar Daw's Reply*", оскільки тут вони не є актами запитування, а слугують засобом привернення уваги слухача або переходу до нової теми обговорення. Пор.: *Frere, of what ordre art thou and who made thin ordre?* (JU, 83) (квеситив); *Now, Jak, to thi questions nedis me moste answer, / <...> / "Off what ordre art thou, frere, and who made thin ordre?"* (FDR, 234-238) (метакомунікатив).

У досліджуваній період квеситив на зразок *What ys thy name?* є засобом ідентифікації особи, проте вимагає інформації дещо ширшої, ніж просто називання імені. У відповідь подано відомості про батьків, місце народження мовця, його прикмети, чесноти, вади, походження, причину перебування на території питаючого та інші подробиці, тематично ширші, ніж очікувана відповідь. Лицарі середньовіччя здебільшого не називають свого ім'я, обмежуючись інформацією про свого хазяїна. Характер відповідей на таке ПР свідчить на користь того, що британець бачив себе членом групи, обмеженої територіально чи за родом занять.

Непрямі МА, реалізовані ПР, розглядаються нами як результат транспозиції, тобто як асиметричні відношення між формою та змістом речень. Поширеним непрямим МА, реалізованим ПР, є **констатив**, у межах якого ми розрізняємо такі прагмасемантичні відтінки, як ствердження, сумнів, припущення, незгода, здогад, підозра, звинувачення. Для періодів ME3 – ME4 характерне регулярне залучення до таких МА модальних операторів на зразок *shulde* (Pearl, 18.1072), *sholde* (CA, 1706), *shal* (Regiment, 910) *nedis* (Wallace, IV.762). У ранньоновоанглійський період констативи часто містять єднальні корелятивні сполучники, що передають протиставлення, напр.: *what ... but* (Leviathan, 248), *why ... but* (там само, 357). Такі непрямі МА використовуються за обставин, коли виникає необхідність коментування події чи ситуації з позицій здорового глузду. До цих ПР часто долучаються дійсничні темпоральні й локальні адвербіалії *where, euer, tho, thanne*.

Експресивам також притаманна висока питома вага використання, причому тип тексту є для них визначальним. До МА експресивів належать докір, жаль, голосіння, риторичні ПР. Експресиви з прагмасемантичним відтінком докору переважно знаходимо у дебатах, голосіннях (лементуваннях), де їхня присутність є запорукою жанрової успішності, оскільки ПР у таких текстах відіграють

провідну роль для адекватності сприйняття твору, репліки у відповідь відходять у них на другий план. Скажімо, релігійний дебат "*Jack Upland*" містить 69 ПР, 37 з яких реалізують МА експресив-докір (53,62%); у лементаційному творі "*Lufaris Complaint*" 50% ПР уживаються на означення експресива-докору. Цей тип МА, щоправда, з меншою питомою вагою, засвідчено також у фаблію, теологічних текстах, лицарських романах (8 – 15%).

Риторичні ПР нерівномірно трапляються в різних за жанром творах, демонструючи тенденцію до стрімкого скорочення вживань упродовж досліджуваного періоду. У той час як у *ME1* співвідношення таких ПР і квеситивів становить 5:1, складаючи 49% від загальної кількості ПР, то в *ME2* їхня питома вага – лише 12,21%, в *ME3* – 14,79%, в *ME4* – 12,84%, а в *ENE1* – 3,19% і нарешті в *ENE2* – 2,4%. Починаючи з *ME2*, експресив із риторичним ПР поступається місцем МА констативу на означення ствердження. Експресивність писемного мовлення послаблюється в нових жанрах (фаблію, лицарський роман, міський роман), позначених близькістю до розмовного мовлення. Специфіка непрямих МА експресивів із риторичними ПР у теологічних творах полягає в їхній підпорядкованості загальному задуму тексту, спрямованому на закріплення віри християн та навернення до лона Церкви невіруючих. Зокрема, основна прагматична мета "*Ancrene Wisse*" (*ME1*) полягає в забезпеченні непорушності підвалин християнської віри через виховання адресата. ПР цього тексту об'єднують іллокутивні сили експресивності й директивності, тобто шляхом зміни емоційного стану адресата адресант має вплинути на його вчинки. Напр.: *To wac ha is i-strengthet thet a windes puf, a word, mei afellenant warpen into sunne, and hwa nule thunche wunder of ancre wind feallet?* (AW, 3.50-3.52) – "Занадто вона слабка, підтримана так, що вітру подих, слово може звалити [ї] й кинути [ї] в гріх, то й хто не подумає дивно про самітницю, звалену вітром?"

У творах, які не мають яскраво вираженого повчального змісту (лицарські романи "*Bevis of Hampton*", "*Havelok the Dane*", "*King Horn*", фаблію "*Dame Sirith*"), такого поєднання іллокутивних сил не засвідчено. У них риторичні ПР функціонують або як логічні, або як мовленнєво-впливові (експресивні чи директивні). Напр.: *What halt it long to strive?* (Tristrem, 918) – "Який сенс сперечатися довго?" (мовленнєво-впливове).

Метакомунікативні МА реалізують такі прагмасемантичні відтінки, як введення нової інформації, уточнення, луна-запитання, повідомлення, підтвердження. ПР як МА метакомунікатив уживається для встановлення чи, переважно для підтримання контакту. Функція розмикання контакту їм не властива. На особливу увагу заслуговує історія розвитку контактовстановлюючої фатичної кодифікованої фрази *How are you?*, яка первинно відтворювалася як *How faryth thou?* й історично пройшла складний шлях семантичного перевтілення від "Як добрався (доїхав)?", згодом "Як харчуєшся?", "Як ти є?". Вона є

спорідненою із прощальною кодифікованою фразою *Farewell* ("Щасливої дороги!"), оскільки містить однокореневе слово *fare*. У фразі *How fare* в результаті дієрези випускається ініціальне *f* з переходом *fare* в *are*.

Серед прагмасемантичних різновидів непрямих МА **директивів** розрізняють прохання (благання), виклик, заклик, наказ / заборону, пропозицію, запрошення, пораду, побажання, вимогу (Л. В. Михайлова). Транспоноване ПР переважно займає позицію ініціальної репліки-стимулу. Показовим є широке залучення модальних дієслів *wyll, shal, can, mei* у таких МА. Поширеним є звернення до вищих сил задля досягнення прагматичної мети. Прохання, а особливо благання і заклинання, містять супутню іллокутивну силу експресивності й часто супроводжуються експресивом на означення докору, що характерно передусім для лементувань. Директив-наказ / заборона може бути ініційований мовцем, наділеним високим статусом, і тому такі МА містять переважно дерогативні емоційно-оцінні номінації у функції звертань (частотні у *ME1 – ME4* із нижчою частотністю у *ENE1 – ENE2*) та спонукальні речення в пре- / постпозиції, погрози, які надають повідомленню потрібної тональності. Директив-порада належить до МА, які витримані у шанобливому тоні, а іноді делікатно вуалюються під прямі запитання й підводять адресата до самостійного висновку в бажаному руслі. Порада в клерикальних текстах супроводжується цитатами із Святого Письма, прикладами із житій святих, основний наголос робиться на духовних благах, що відрізняє їх від світських творів, де в основу покладено матеріальний чи фізичний комфорт.

Менасиви належать до тих МА, які містять мінімум церемонності, тут превалюють ликопонижувальні висловлення із зазначенням низького походження й приниженням гідності адресата, напр.: *ME3: for of thy birthe art thow nat worth a leek* (Regiment, 3517) – "твоє народження не варте цибулини".

Зроблений аналіз свідчить про високий транспозиційний потенціал, закладений у ПР і вказує на те, що здатність до прагматичної транспозиції можна вважати діахронною константою так само, як інформаційну прогалину та спонукання адресата до відповіді.

ВИСНОВКИ

Синтаксичні зміни є тривалим процесом, що охоплює кілька століть і є органічним складником еволюційного поступу англійської мови. Формування і закріплення структури ПР в англійській мові XII–XVII ст. відбувається на фоні потужних перебудовчих процесів на всіх рівнях мовної системи, що позначилося на зміні типологічної характеристики англійської мови, поступовому переході від SOV- до SVO-моделі речення.

У досліджуваній період питальному реченню притаманні формальні ознаки, перелік яких є стабільним (окрім графічного маркера), але лексична складова

показників є змінною. Діахронними константами ПР є наявність інформаційної прогалини, спонукання співрозмовника до відповіді, здатність ПР до прагматичної транспозиції. Діахронними змінними ПР є лексичні показники питальності (питальні прислівники, займенники, частки), порядок слів.

ПР середньоанглійського періоду представлене трьома основними структурними моделями: 1) повна інверсія ядерних конститuentів [VP] [NP], 2) неповна інверсія головних членів [AUX] [NP] [VP], 3) прямий порядок ядерних конститuentів [NP] [VP]. У свою чергу ПР може бути простим (домінуючий тип) і складним реченням. Прямий порядок слів у ПР сучасної англійської мови не є новою тенденцією, що підтверджується його значною питомою вагою впродовж досліджуваних періодів.

Основні зміни у структурі ПР пов'язані з низкою внутрішньомовних спільногерманських чинників, у тому числі фіксацією наголосу на кореневому голосному, редукцією ненаголошеного вокалізму, що в середньоанглійській мові позначилося на зменшенні функціонального навантаження на морфологічному рівні, та посиленні ролі порядку слів. Найважливішими чинниками, причетними до аранжування структури ПР, є реінтерпретація претерито-презентних дієслів у модальні оператори. Це посилює аналітичні тенденції у синтаксисі, спричинило виникнення допоміжного дієслова *do*, що виявилось не лише спробою вирівняти питальну структуру за аналітичним типом. Залучення цього дієслова у функцію допоміжного первісно було вмотивоване емпатичною конструкцією *do+V* (XIV–XV ст.), підсилювальне значення якої в ПР було втрачено у XVI ст.

Односкладне ПР як структурна модель не прижилася в англійській мові подальших періодів, оскільки ця мова має сильні тенденції до аналітизму, для неї не є характерним вираження смислових зв'язків флективно.

Архітектоніка складного ПР (підрядне / сурядне) детермінована жанром твору. Найчастотнішим є складне ПР з підрядним відносним, яке до того ж виявляє найвищу валентність у плані сполучуваності комбінованих підрядних у межах одного речення. Здатність підрядного займати пре- / постпозицію до головного речення зумовлена семантичним типом підрядного.

Еліптичні речення є загалом непоширеним типом ПР у писемному мовленні, і в пізньосередньоанглійський період ці конструкції демонструють тенденцію до збільшення своєї довжини, а також зміни принципів їхньої структурної організації. З *ENE1* їхня довжина скорочується за рахунок вживання одно-двослівних речень.

Квеситив – домінуючий тип МА, реалізований ПР. ПР притаманна некатегоричність, завдяки якій непрямі МА набувають необразливої тональності (у більшості випадків). Прагматичний тип ПР підпорядкований жанровій належності твору. В англійській мові досліджуваного періоду ПР може реалізувати непрямі МА, рясність вживання яких детермінована жанром твору. Функціонування ПР у творах клерикального жанру є специфічним, оскільки в них

спостерігається нашарування супутніх іллокутивних сил, що затемнюється іносказаннями та прихованими смислами, внаслідок чого реконструкція змісту ПР у них вимагає глибоких знань імпліцитного контексту.

Перспективним вбачається діахронне вивчення риторичних питань у різних літературних жанрах, дослідження реалізації питальним реченням директивних та метакомунікативних МА у германських мовах у діахронному аспекті.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Калитюк Л. П. Особливості функціонування питальних речень в англійській мові XIII – XIV століть / Л. П. Калитюк // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. ст. Філологічні науки. – Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2006. – С. 90 – 95.
2. Калитюк Л. П. Структурні особливості еліптичних питальних речень в англійській мові XII – XVII ст. / Л. П. Калитюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2008. – №38. – С. 225 – 228.
3. Калитюк Л. П. Маркери питальності питальних речень в англійській мові / Л. П. Калитюк // Наукові записки. Серія : Філологія : зб. наук. пр. – Вип. 10. [у 2-х т.] [Наук. ред. – Іваницька Н. Л.]. – Вінниця, 2008. – Т. 1. – 2008. – С. 191 – 196.
4. Калитюк Л. П. Становление фатических фраз "*How are you?*" и "*Farewell*" (на материале английского языка XII – XVII вв.) / Л. П. Калитюк // Номинация и дискурс : мат-лы докл. Междунар. науч. конф. (Минск / Беларусь 8 – 9 ноября 2006 г.). – Минск : МГЛУ, 2006. – С. 79 – 81.
5. Калитюк Л. П. Структурні особливості простих питальних речень в англійській мові XII – XVII ст. / Л. П. Калитюк : матеріали науково-практичної конференції ["Лінгвістика та лінгводидактика у сучасному інформаційному суспільстві"], (Київ, 4 – 6 квітня 2007 р.). – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – С. 99 – 102.
6. Калитюк Л. П. Структура питального речення з підрядним відносним в англійській мові XII–XVII ст. / Л. П. Калитюк : матеріали міжнародного симпозіуму [Ukrainian Society for the Study of English 4th Symposium], (Kyiv National Linguistic University 10 – 12 October 2007). // К. : Vydavnychyi Tsentr KNLU, 2007. – С. 48 – 49.

АНОТАЦІЯ

Калитюк Л. П. Питальне речення в історії англійської мови: структурний та прагматичний аспекти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Київський національний лінгвістичний університет, Київ, 2008.

Дисертація присвячена вивченню структурних та прагматичних особливостей питального речення в англійській мові XII–XVII ст., яке представлено простим, складним (складнопідрядним і складносурядним) та еліптичним реченнями. Порядок слів у таких питальних реченнях міг бути інверсованим [VP] [NP], з неповною інверсією [AUX] [NP] [VP] або прямим [NP] [VP]. Структурна модель з повною інверсією ядерних конститuentів зазнавала поступового витіснення моделлю з неповною інверсією внаслідок реінтерпретації претерито-презентних дієслів та граматикизації *do*. Прагматика аналізованих питальних речень відзначалася прямою залежністю від жанру твору, у якому вони вживалися. У теологічних текстах, лементацийних віршах і дебатах помітною була тенденція до вживання непрямих МА (переважно експресивів), реалізованих питальним реченням, тоді як у фаблію, лицарських романах, згодом – у драматургічних творах спостерігалася тенденція до використання квеситивів. Метакомунікативні фрази *How are you?* та *Farewell* історично мали у своєму складі спільнокореневе слово "*fare*" ("подорожувати, їхати, харчуватися").

Ключові слова: питальне речення, безпосередній складник, інверсія, прагматика, мовленнєвий акт.

АННОТАЦИЯ

Калытюк Л.П. Вопросительное предложение в истории английского языка: структурный и прагматический аспекты. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Киевский национальный лингвистический университет, Киев, 2008.

Диссертация посвящается изучению структурных и прагматических особенностей вопросительного предложения в английском языке XII–XVII в. В исследуемый период оно представлено простым, сложноподчиненным, сложносочиненным, эллиптическим предложениями. Отдельным, имеющим широкое распространение в XII–XIII в., типом было односложное вопросительное предложение с агглютинативно присоединенным к сказуемому местоименным подлежащим *-tow*, *-tu*, *-te*.

Плотность употреблений вопросительных предложений в различных текстах неодинакова и составляет *grosso modo* от 2% до 5% (0% в законодательных документах, поваренных книгах; 12,7% – 48% в дебатах).

Порядок слов вопросительных предложений может быть инвертированным [VP] [NP]; с неполной инверсией [AUX] [NP] [VP]; прямым [NP] [VP]. Вопросительные предложения с прямым порядком слов являются наиболее архаичной структурной моделью и не демонстрируют ни возрастания ни уменьшения частотности употребления, будучи стабильно представленными во все исследуемые периоды (*grosso modo* 14%). Прямой порядок слов в вопросах, относящимся к подлежащему, является диахронической константой. Эллиптическое вопросительное предложение демонстрирует различные принципы своей структурной организации с тенденцией к удлинению и тяготению к употреблению в позднесреднеанглийский период биноминалов, соединенных противительной или сочинительной связью. В ранненовоанглийском такая тенденция ослабевает. Самые заметные изменения произошли в структурной модели [VP] [NP], в которой наблюдалось употребление вспомогательного глагола *do* с XIV в. (творчество Дж. Чосера). Прагматический анализ вопросительных предложений со вспомогательным *do* свидетельствует в пользу первоначального наличия в таких предложениях эмфатического компонента (экспрессив, эмоционально маркированный квеситивный комплекс), с последующей к XVI в. грамматикализацией перифрастической конструкции.

Удельный вес простых, сложных и эллиптических вопросительных предложений пребывает в прямой зависимости от жанра произведения. Простое вопросительное предложение доминирует во все исследуемые периоды (55,56%), за исключением ранненовоанглийского периода ENE1 (1501–1570) – 31,64%. Сложноподчиненное вопросительное предложение неравномерно употреблялось в произведениях разных жанров, наиболее часто встречаясь в теологических текстах. Для последних характерно нанизывание зависимых предложений (преимущественно относительных, хотя встречаются и комбинированные подчиненные, напр., темпоральное + условное + цели + комплементарное + относительное). Эллиптическое вопросительное предложение относительно редко употребляется в английском языке исследуемого периода (*grosso modo* 3% – 13%). Исключение составляет ранненовоанглийский период ENE2 (1571–1640) – 20,78%, в котором широко представлены драматические произведения, особенностью которых есть высокая частотность употребления эллиптических предложений (в том числе и вопросительной семантики). Частотность употребления сложносочиненных вопросительных предложений в исследуемый период не превышает 3%.

Прагматика вопросительного предложения также отмечена прямой зависимостью от жанра произведения. В исследуемый синхронный срез количество косвенных реализаций речевых актов (РА) экспрессивов, констативов, метакоммуникативов, директивов, менассивов в совокупности превышало удельный вес квеситивов. Произведения клерикального жанра, стихи-стенания и

дебаты демонстрировали склонность к употреблению косвенных РА, реализованных вопросительным предложением, в то время, как в фэблио, рыцарских романах, а позднее – драматургических произведениях употреблялись преимущественно квеситивы. Риторический вопрос как экспрессив доминировал в текстах клерикального жанра. Особенностью употребления квеситивов в таких произведениях было то, что имплицитно они функционировали в качестве метакоммуникативов или экспрессивов, то есть имели двойственную сущность.

История развития приветственной фатической фразы *How are you?* указывает на её генетическое родство с прощальной фразой *Farewell*, первый компонент которой, восходящий к глаголу "*fare*" ("ехать, путешествовать, питаться"), утратил инициальную *f* в результате диэрезы. Первоначально рассматриваемая фраза была квеситивом, буквально означая "Как добрался?", далее "Как живешь?" "Как питаешься?" Поэтому в современном английском языке недопустимо употребление *How are you?* без инициальных реплик типа *Hi!*, *Hello!*

Ключевые слова: вопросительное предложение, непосредственные составляющие, диахрония, инверсия, прагматика, речевой акт.

SUMMARY

Kalytyuk L. P. The Interrogative Sentence in History of English: Structural and Pragmatic Aspects. – Manuscript.

Dissertation for a candidate degree in Philology in speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Kyiv National Linguistic University, Kyiv, 2008.

This thesis is an investigation of structural and pragmatic characteristics of interrogative sentences in the Middle and Early New English language (12th – 17th centuries). Simple, complex, compound and elliptical interrogative sentences are distinguished and analysed. Three structural models of such sentences are examined: 1) with subject-predicate inversion [VP] [NP]; 2) with subject-auxiliary inversion [AUX] [NP] [VP] 3) with direct word order [NP] [VP]. The model with subject-predicate inversion was gradually supplanted by the structural model with subject-auxiliary inversion. The supplanting process was mainly caused by reinterpretation of preterite-presents and introduction of *do* in position [AUX]. The pragmatic type of the sentence was determined directly by the text genre. In theological texts, lamentations, and disputes the interrogative sentences were primarily used as indirect speech acts whereas in fabliaux, romances and consequently drama such sentences tended to be used for asking. Besides substantial evidence has been provided to conclude that metacommunicative expression *How are you?* is related to *Farewell*, having the same word "*fare*" – "journey".

Key words: interrogative sentence, immediate constituent, diachrony, inversion, pragmatics, speech act.

—

Підписано до друку 10.11.2008 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 31.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 504.
200-87-13, 200-87-15, 8-050-525-88-77

